

**ОМИЛҲОИ АСОСИИ РУШИ
ТАФАККУРИ ИҶТИМОИИ
ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ
ИБТИДОИ ДАР ҶАРАЁНИ ТАЪЛИМ**

Мирамонзода Раҳимбердӣ, докторант (PhD)-и
курси дуюми ихтисоси педагогика ва психологияи
МДТ “ДДХ ба номи акад.Б.Гафуров (Тоҷикистон,
Хуҷанд)

**ОСНОВНЫЕ
ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ
СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В
ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В
НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ**

Мирамонзода Раҳимберди, докторант (PhD)
второго курса специальности «педагогика и
психология» ГОУ «ХГУ имени акад.Б.Гафурова»
(Таджикистан, Худжанд)

**THE MAIN
FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF
SOCIAL INTELLECT IN THE PROCESS
OF EDUCATION IN PRIMARY
CLASSES**

Miramonzoda Rahimberdi, doctoral student (PhD) of
the second course of the specialty of pedagogy and
psychology of Khujand State University named after
acad. B. Ghafurov (Tajikistan, Khujand),
E-mail: miramonzoda@bk.ru

Вожаҳои калидӣ: тафаккури иҷтимоӣ, синфи ибтидоӣ, инкишоф, рафтор, муҳити табиӣ, худшиносӣ, тарбияи оилавӣ, худбаҳодихӣ, муносибатҳои дохилӣ

Дар мақола сабабҳои асосии руши иҷтимоии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ва таъсири омилҳои дохилӣ берун ба он аз ғизои илмӣ асоснок карда шудааст. Ҳамчунин дар бораи механизмҳои таъкили шахсияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ, таъкили шахсияти кӯдаки ба муассисаи таҳсилоти умумӣ дохилшуда, тағйироти доимӣ ва устуворе дар шуури тафаккур, ҳавзаи инсонгарой, рафтор ва ҷисми ӯ, пасравиҳои ғизои иҷтимоӣ, раванди таъкили шахсияти хурдсолон ба назардошти омилҳои таъсиррасониҳои муҳити табиӣ, интиҳоби методҳои тарбия ва роҳҳои руши ҳамаҷарафаи худшиносии хонандагон, рафтори иҷтимоӣгароёнаи хонандаи синфҳои ибтидоӣ мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода шудааст. Барои асоснокгардонии матлаби баёнгардида дар мақола аз асарҳои олимони шинохта бо таври васеъ истифода бурда шудааст.

Ключевые слова: социальный интеллект, начальный класс, развитие, природная среда, самопознание, семейное воспитание, самооценка, внутренние отношения

В статье научно обоснованы основные причины развития социального интеллекта младших школьников и влияние на него внутренних и внешних факторов. Изучаются и анализируются также механизмы формирования личности младших школьников, становление личности ребенка, обучающегося в общеобразовательном учреждении, регулярные и константные изменения сознания и мышления, сфера гуманизма, поведение и его строение, деградация социального интеллекта, процесс формирования личности несовершеннолетних с учетом влияния природной среды, подбор методов воспитания и способов всестороннего развития самосознания учащихся, социальное поведение учащихся начальных классов. Для обоснования представленной в статье проблемы широко использовались работы известных ученых.

Keywords: social intelligence, primary school, development, natural environment, self-knowledge, family education, self-esteem, internal relations

The article scientifically substantiates the main reasons for the development of social intelligence of younger schoolchildren and the influence of internal and external factors on it. The mechanisms of formation of the personality of younger schoolchildren, the formation of the personality of a child studying in a general education institution, regular and constant changes in consciousness and thinking, the sphere of humanism, behavior and its structure, the degradation of social intelligence, the process of forming the personality of minors, taking into account the influence of the natural environment, selection methods of education and ways of comprehensive development of self-awareness of students, social behavior of primary school students. To substantiate the problem presented in the article, the works of famous scientists were widely used.

Таъкили ва тақмили ғизои иҷтимоӣ, иҷтимоӣсозии мусбати кӯдакон дар солҳои аввали таҳсил дар зери таъсири омилҳои зиёди берунӣ ва дохилӣ сурат мегирад. Илми муосир омилро ҳамчун нерӯи пешбарандаи равандҳо (ҳодисаҳо) муайян мекунад. Бинобар ин, омил бевосита ба ҳислати тавсифоти онҳо таъсир мерасонад. Аз ин ҷо чунин бармеояд, ки ҳангоми банақшагирии равандҳои, ки ба инкишофи ғизои иҷтимоии хонандагон дахлдор мебошанд, омилҳои асосии

чанбаҳои берунӣ ва дохилидоштаро, ки ба ин равандҳо таъсир мерасонанд, дақиқан бояд муайян намуд.

Илова бар ин, бояд нуктаи ибтидоии таҳқиқот муайян карда шавад, ки дар бораи механизмҳои ташаккули шахсияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ тасаввуроти илмӣ медиҳад. Файласуфон мафҳуми «инкишоф» -ро ҳамчун тағйироти мақсаднок, тобеъ ба қонунҳои муайян дарк мекунад. Агар падидаи инкишофро аз нуктаи назари педагогика ва психология ба назар гирем, пас вай дар ин маврид «...тағйироти мунтазам ва нисбатан устувори сохтори бадан ва системаи асаб, равандҳои тафаккур ва рафторро ифода мекунад» [6].

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон ба хулосае омад, ки вақте сухан дар бораи ташаккули шахсияти кӯдаки ба муассисаи таҳсилоти умумӣ дохилшуда меравад, дар назар аст, ки тағйироти доимӣ ва устуворе дар шууру тафаккур, соҳаи отифавӣ, рафтор ва ҷисми ӯ ба амал меоянд. Натиҷаи чунин дигаргуниҳо бояд рафтори самарабахш, мураккаб ва муташаккил дар ҷомеа бошад, ки асоси он дигаргуниҳои маърифатӣ мебошанд. Набояд дар бораи чунин омиле, аз қабилӣ пасравии зеҳни иҷтимоӣ, ки ҳангоми баррасии амсилаҳои назариявӣ дар педагогика ва таҳсилот тақрибан баррасӣ карда намешавад, фаромӯш намуд. Аммо ин маъноӣ онро надорад, ки он дар воқеият вучуд надорад. Ин масъала дар асарҳои равоншинос Н. С. Лейтес, хуб тавсиф шудааст, ки назарияи пешгуӣи инкишофи кӯдакони дорои сатҳи баланди зеҳнро тавсиф мекунад [4].

Раванди ташаккули шахсиятро бо назардошти омилӣ таъсиррасонии муҳити табиӣ ба кӯдак бояд омӯхт. Аммо педагогикаи муосир пештар рафтааст. Он далолат мекунад, ки чунин муҳит сохтори бисёрсатҳӣ дошта, ҳар як сатҳи онро ҳамчун омилӣ алоҳидаи инкишоф омӯхтан лозим аст.

Ю.Бронфенбреннер дар асарҳои илмӣ худ 4 гурӯҳи омилҳои инкишофро ҷудо мекунад, ки онҳоро микро, мезо, экзо ва макросистемаҳо номидааст. Чунин андешаҳоро А.Бандура ҳангоми кор кардан оид ба мафҳуми «таълими иҷтимоӣ» баён кардааст. Олим муътақид буд, ки одам, рафтори ӯ ва муҳити иҷтимоӣ дар маҷмӯъ рафтори самарабахшро ба вучуд меоранд, ки дар он ҳамаи омилҳо бо ҳамдигар таъсир мекунад.

А. Бандура пешбинӣ мекард, ки ба рафтори одам вижагиҳои шахсии ӯ ва муҳити беруна таъсир мерасонанд. Дар ҳамин ҳол метавон таъсири баръаксро мушоҳида намуд, вақте ки рафтор тағйироти худро ба муҳит ва шахсият ворид менамояд. Олим муътақид буд, ки одамон бо рафтори худ ба муҳити беруна таъсир мерасонанд ва ин таъсир ба қадри кофӣ муассир аст. Тағйироти дар муҳит воқеъшаванда худ ба худ кодиранд, ки минбаъд дар вижагиҳои шахсии одамон ва рафтори онҳо дигаргуниҳо ворид намоянд. А.Бандура ба хулоса омад, ки инсон, рафтор ва муҳит ба таври доимӣ бо ҳамдигар таъсири мутақобила доранд. Ва дар зиндагии инсонҳо лаҳзаҳои фаро мерасанд, ки яке аз ин се унсур ҷудо шуда, бар унсурҳои дигар авлавият пайдо мекунад.

Илова бар ин, А.Бандура таъкид кардааст, ки рафтори инсон на танҳо бо таъсири берунӣ муҳити зист муайян карда мешавад. Он бештар ба таъсири худтанзимкунӣ вобаста аст. Одамон дар давоми ҳаёти худ таҷрибаи мустақим ва ивазкунамандаро ба даст меоранд, стандартҳои рафторӣ, як навъ амсилаҳои номуайяно таҳия мекунад. Амсилаҳои мазкур пас аз ташаккул ва азхудкунӣ тавассути шуур ба сифати меъёрҳои рафтор ҳамчун асос хизмат мекунад, ки инсон дар асоси он баҳоҷӯии худ ба шахсиятро роҳандозӣ мекунад [8, с. 384-388].

А.Бандура ва М.Куперс дар рафти таҷрибаҳои муштараки омӯзиши зеҳни кӯдакон ошкор карданд, ки хонандагони солҳои аввали таҳсил, ки аз онҳо меъёрҳои баланди рафтор талаб карда мешуд, амали худро мусбат қабул карда, ба натиҷаҳои аъло ноил гардиданд. Дар ҳамин ҳол, кӯдакони истифодакунандаи амсилаи рафтор, ҳатто барои дастовардҳои камтар ҳам мукофотонида мешуданд, Муҳаққиқон ба хулосае омаданд, ки эътимоди дохилӣ, ки аз рӯйи қолабҳои инфиродӣ муқаррар шудааст, ба рафтори кӯдак бештар аз омилҳои беруна таъсир мерасонад. Дар баробари ин, меъёрҳои баланди рафтор (комилиятгароӣ) аксар вақт сабаби таҷрибаҳои шахсӣ мебошанд, ки стресс ва асабониятро ба вучуд меоранд.

Ташаккули идроки шахсияти худ дар байни хонандагони синфҳои ибтидоӣ яке аз вазифаҳои асосии амали муҳити таҳсилот мебошад. Дар ин синну сол кӯдак бо одамони гуногуни ҷомеаи атрофи худ таҷрибаи муошират пайдо карда, ба саволҳои «ман кистам», «ҷойгоҳи ман дар ҷомеа дар кучост» ва ғайра ҷавоб ёфтано ёд мегирад. Тадричан, кӯдакон фардият, ҳаммонандии худро дарк мекунад. Онҳо дар ҷомеа мавқеи худро ёфта, як ҷузъи он, иштирокдорони баробарҳуқуқи муносибатҳои ҷамъиятӣ мегарданд.

В.Чемс яке аз аввалин муҳаққиқоне буд, ки тавонист ду унсури асосии мафҳуми худшиносиро чудо кунад. Олим «худият» -ро ба «Азони ман» ва «Ман» тақсим кардааст. Ӯ ба унсури аввал хама чизеро, ки моли шахс аст, дар ҳар шакл мансуб кардааст. Аз вижагиҳои хислат то чизҳои моддӣ. «Ман» дар фаҳмиши В.Чемс, маънои субъекти шинохтро дорад, ки барои дарки моҳияти он зарур аст. Ҳангоми омӯхтани ташаккули худшиносӣ, зарур аст, ки ҳам ба чузӯҳои таркибии он «Ман» ва ҳам «Азони мин» муроҷиат карда шавад.

Интиҳоби методҳои тарбия ва роҳҳои худшиносӣ бештар ба омилҳои миллӣ ва фарҳангӣ вобаста аст. Ба ин мафҳумҳое аз қабилҳои хувияти этникӣ, анъанаҳо, вижагиҳо ва ғайра дохил мешаванд. Масалан, дар Аврупо, Амрикои Шимолӣ ва албатта, анъанаҳои фарҳангии маърифатии ватанӣ эҳтиром ба шахсияти инсон, беназирӣ ва асолати олами ботинии ӯ одат шудааст. Аз солҳои аввали ҳаёти кӯдак дар ӯ хислатҳои мустақилият, мақсаднокӣ барин хислатҳо ташаккул меёбанд. Кӯдакон ба истиқлолияти худ, хоҳиши озодона фикр кардан ташвиқ мешаванд. Агар имкон бошад, ба онҳо дар хонаи истиқоматӣ ҳуҷраи алоҳида чудо карда, ба озмонҳои гуногун ҷалб карда шуда, бозиҳои чорабиниҳои мусобиқавӣ ташкил карда мешаванд. Ин кор барои он карда мешавад, ки дар кӯдакон, махсусан хонандагони синфҳои ибтидоӣ рӯҳияи рақобат, эътимод ба нафс ва хоҳиши мусобика кардан инкишоф ёбад.

Аммо дар ҷаҳони имрӯз анъанаҳои дигари фарҳангии маърифатӣ вучуд доранд, ки дар онҳо худшиносӣ бештар қадр карда мешавад. Шахсияти инсон дар ин ҷо ба оила, ба ин ё он гуруҳи қавмӣ тобеъ аст. Ба ин анъанаҳо силсиламаротиби равшани қаринаи иҷтимоидошта ва нақши инсонӣ мушаххас дар сохтори иҷтимоии ҷомеа хос аст. Чунин анъанаҳо барои зухуроти отифавӣ ва рафтор қоидаҳои хеле қатъӣ муқаррар мекунад [2, с. 38-40].

Кӯдаки дусола аллақай дар бораи худ тасаввуроте дорад (Е.А. Сергиенко). Ҳамзамон бо калоншавӣ, ин тасаввурот пурратар ва мувофиқтар мешавад. Кӯдакон дар ҷаҳорҷӯбаи «Ман-мафҳум», ки аз ҷониби олимони психолог ва омӯзгорон дар натиҷаи худшиносии кӯдакон, ҳарф задан дар бораи худ ва тафовут аз дигарон баҳогузори карда мешаванд, метавонанд хислати қобилиятҳои худро арзёбӣ кунанд. Дар ин раванд сифатҳои кӯдакро муайян кардан мумкин аст, ки худӣ ӯ онҳоро авлотар ва муҳимтар медонад. Ҳангоми таҳлили натиҷаҳои дар таҳқиқот бадастомада чунин ҳолатро дар назар доштан лозим аст: баҳодиҳии шуури ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ аз рӯи зухуроти рафторӣ ва анғезавии он зарур аст.

Донишмандон М.Кун ва М.Макпартленд методикаи ташҳиси омӯзиши дастуроти асосии шахсиятро таҳия кардаанд. Дар назария, методикаи мазкур якчанд ном гирифт: "Ман кистам?" - саволномаи тестӣ, тести «20 гуфтор» ва ғайра. Методика ба таври васеъ маълум гардида, имрӯз барои ислоҳи иштибоҳоти қори тарбиявӣ ва муайян намудани як қатор тавсифоти ҳамонандии шахсият фаъолона истифода мешавад.

Тибқи таснифоти созмони байналмиллалии ЮНЕСКО таҳти мафҳуми синни хурдсол аз 0 то 10- солагӣ фаҳмида мешавад. Маҳз барои ҳамин давраи ташаккули шахсият санҷиши 20 гуфтор пешбинӣ шудааст. Таҳқиқот дар ин самт ҳулосаеро имконпазир намуданд, ки кӯдакони то ҳафтсола бештар худро бо нумбар кардани сифатҳои ҷисмонӣ ва бозиҳои дӯстдошташон тавсиф мекунад. Онҳо хеле камтар маҳоратҳои худро ба ёд меоранд ва ҳатто дар бораи таҷрибаҳои отифавӣ камтар сӯҳбат мекунад. Кӯдаки миёнасол аллақай ба таври таҷрибӣ фикр мекунад. Вижагиҳои отифаҳо, эҳсосот ва тафовути худро аз кӯдакони дигар дарк мекунад (В.С. Мухина, С.А. Козлова) [10, с. 121-124].

Кӯдакон бо шинохтани «Ман» -и худ ба сифатҳои шахсии ханӯз равшан ифоданашуда баҳо медиҳанд. Бар хилофи «Ман-мафҳум», ки дар он тавсифи оддии шахсияти худ истифода мешавад, ҳангоми баҳодиҳии худ чунин тавсифҳо бояд бо мулоҳизаҳои арзиш тасдиқ карда шаванд. Ҳангоми ташҳиси худбаҳодиҳӣ аксар вақт мушкilotи калон ба миён меоянд. Инро муҳаққиқон ва тарбиятгарони таҷрибадорӣ гуногун таъкид мекунад. Чун қоида, хонандагони синфҳои ибтидоӣ баҳодиҳии шахсияти худро аз баҳодиҳии омӯзгор барои иҷроӣ вазифаи мушаххас чудо намекунад. Аз ин рӯ, вазифаи омӯзгор ва падару модарон аз он иборат аст, ки ба кӯдак дида тавонистани ҷиҳатҳои тавоноии худро омӯзонанд, яъне худбаҳодиҳии худро бештар мусбат ва воқеъбинонатар гардонад.

Шарти дигари муҳимтарини иҷтимоисозии мусбати кӯдакон аз тарафи онҳо донистани меъёрҳои иҷтимоӣ ва қоидаҳои фарҳангӣ, азхуд кардан ва риояи онҳо мебошад. Хусусияти муҳими кӯдак ва воқеан ҳар як шахси бомаърифат ин қобилияти идора кардани отифаҳо ва рафтори худ бо назардошти манфиатҳои дигар аз ӯи ҷомеа, ниёзҳои одамон мебошад. Нишондиҳандаи муҳими худназоратии инкишофёфта дар кӯдакон қобилияти ба таъхир

андохтани ичроиши хоҳиши мушаххас аст, то дертар, пас аз муддате чизи арзишмандтар ба даст оварда шавад. Методҳо ва усулҳои гуногун, ки ба баланд бардоштани назорати дохилӣ нигаронида шудаанд, метавонанд ба кӯдак дар мубориза бо хоҳиши лаҳзаинааш кӯмак расонанд. Масалан, Н.Ньюкомб 5 чунин равишро пешниҳод кардааст [1, с. 76-78]:

1. Омӯзиши идора кардани диққати худ;
2. Омӯзиши дур шудан аз сифатҳои мусбати ашӣи дилхоҳ;
3. Тамрини худназораткунӣ бо истифода аз дастурҳои худ;
4. Баҳодиҳии мусбат ба қобилияти ба таъхир андохтани хоҳиши кӯдак;
5. Такрори амалҳои инсон, ки ҳавас, лаззатро ба таъхир меандозад.

Олимон Ҷ. Блок ва Ҷ. Х. Блок истифодаи консепсияи «эго-назорат» -ро пешниҳод карданд. Онҳо ба таври таҷрибавӣ табиати номутобиқкунандаи ҷанбаи барзиёди ва нокифоягии худназоратиро, ки боиси проблемаҳо дар рафтори иҷтимоии кӯдакон мегардад, исбот карданд. Масалан, кӯдакони сесола, ки аз ҷониби калонсолон аз ҳад зиёд назорат мешуданд, қотё набуданд. Онҳо метавонистанд бидуни ягон ангега аз иҷроӣ хоҳиши худ даст кашанд.

Дар вазъияти ношинос онҳо ғайрифавол ва камфаволият буданд. Вале дар баробари ин, онҳо сифатҳои мусбат ҳам доштанд. Дар байни онҳо қобилияти ба нақша гирифтани рафтор ва амали худ, устуворӣ дар як соҳаи муайяни фаволият мебошанд. Ҳангоми муошират бо кӯдакони дигар онҳо отифаҳои кавӣ зоҳир намекарданд. Манфиатҳои онҳо бо доираи хурди фаволият маҳдуд шуда, талаботи худро на бевосита, балки бавосита баён мекарданд.

Кӯдаконе, ки сатҳи назораташон паст аст, баръакс, гапношунав, кунҷков ва бовокунӣ тавсиф мешуданд. Онҳо наметавонистанд фикру зикрашонро чамъ кунанд ва гирифтани лаззатро ба таъхир андозанд. Чунин мушоҳидаҳо онро нишон медиҳанд, ки ифрот дар ташкили назорат аз болои рафтори кӯдак (эго-назорат) номатлуб аст.

Ҷ. Блок ва Ҷ.Х. Блок тавсифоти дигареро ошкор намуданд, ки барои фаҳмидани иҷтимоишавии шахсии хонандагони солҳои аввали таҳсил ҷолибу шавқовар аст. Онҳо мафҳуми «мавзунияти эго-назорат»-ро ҷорӣ карданд. Муҳаққиқон ба ҳулосае омаданд, ки дурусттаринаш гузаштан аз сатҳи баланди назорат ба сатҳи паст ва инчунин гузариш ба самти муқобил аст. Кӯдаконе, ки мавзунии афзоиандаи "эго-назорат" –ро доранд, дар ҳолатҳои муайян бештар чамъшуда мебошанд. Масалан, онҳо ба таҳсили худ ҷиддӣ муносибат мекунанд, аммо ҳаяҷони отифавӣ ва номутавозуниро ҳангоми бозиҳо, муошират бо ҳамсифон, калонсолон нишон медиҳанд [9, с. 320-323].

Барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ сатҳи «эго-назорат»-и шахсияти кӯдак, ки бо дараҷаи мавзуният муайян карда мешавад, ташкилаи устувор боқӣ мемонад. Аммо вақте ки онҳо ба синни ҳафтсолагӣ расиданд, пайдоиши баъзе тағйироти рафторӣ қайд карда шуд. Кӯдаконе, ки ба гурӯҳи дорони сатҳи пастии худназоратӣ хос буданд, кунҷковтар буданд, дар амалҳои онҳо худбахудӣ ва нерӯмандӣ зоҳир мешуд. Илова бар ин, чунин кӯдакон метавонистанд кӯдакони дигарро идора кунанд ва бо онҳо дар муқоиса бо хонандагони дорони сатҳи баланди худдорӣ ҳашминонатар муносибат кунанд.

Кӯдакони гурӯҳи дуҷум (дар он ҷо озмоишгарон онҳоро ҳанӯз дар 3-солагӣ гирифта буданд) дар синни ҳафтсолагӣ то андозае ғайрифавол ва шармгин буданд. Робитаи мутақобилаи эго-назорати баланд бо эго-мавзуният ошкор карда шуд. Агар дар синни 3-солагӣ ҳардуи ин нишондиҳандаҳо дар кӯдак муайян карда шаванд ва онҳо сатҳи баланд дошта бошанд, пас дар синни 7-солагӣ чунин кӯдакон дар ҷомеа бомуваффақият мутобиқ мешаванд. Ин кӯдакон изтиробӣ паст ва қобилиятҳои хуби иҷтимоишавӣ доранд.

Рафтори иҷтимоигароёнаи хонандаи синфҳои ибтидоӣ яке аз муҳимтарин нишондиҳандаҳои иҷтимоишавии мусбат мебошад. Дар ин маврид таҳти мафҳуми "рафтори иҷтимоигароёна" амалҳои динамикӣ инкишофёбанда ва амалҳои мусбати иҷтимоии дорони ҷанбаҳои устувори кӯдаконе, ки дар мактаби ибтидоӣ таҳсил мекунанд, фаҳмида мешавад. Ба чунин амалҳо ҳамдардӣ нисбат ба одамони дигар, хоҳиши кӯмак расонидан, маҳорати тақсимкунӣ бо дигарон, ғамхорӣ дохил мешаванд. Умуман, ин ҳама амалҳоест, ки аз ҷониби одамони дигар, тамоми ҷомеа баҳои мусбат дода мешавад.

Калонсолон барои тарбияи рафтори иҷтимоигароёна дар кӯдакон аз методҳои зерин истифода мекунанд:

- намунаи худ;
- нишондоди бевосита;
- мулоҳиза дар бораи амалҳо ва отифаҳо;

- вогузорсозии масъулият.

Яке аз омилҳои муҳимтарини иҷтимоисозии хонанда тарбияи оилавӣ мебошад. Дар муошират бо калонсолон кӯдакон таҷрибаи аввалини иҷтимоии худро ба даст меоранд, ки ба рушди зехни иҷтимоии онҳо таъсир мерасонад ва ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ мусоидат мекунад. Илова бар ин, муошират бо калонсолон дар шуури хонандагони хурдсол қоидаҳои рафторро ташаккул медиҳад, дар бораи одамон донишҳои муайян медиҳад. Дар натиҷа, кӯдакон ба фаҳмидани «тимсоли Ман» - худ оғоз мекунанд.

Хонандаи хурдсол тавассути бозӣ ва вазъиятҳои бозӣ бо қоидаҳои рафтори одамони дигар ошно мешавад, муошират кардан, ҳамкориро дар як ҳайати даста меомӯзад, қобилиятҳои иҷтимоӣ ба даст меорад, ки барои барқарор кардани робита бо ҳамсолон истифода мешаванд. Бозӣ аз ҳамдари фаъолна истифода мебарад, бинобар ин, он ба таври муассир инкишоф ёфта, робитаҳои шарикиро ташаккул медиҳад. Ин маъноӣ онро дорад, ки хонанда ба муносибатҳои самимӣ, дӯстона ва баробар бо ҳамсинфон, дигар кӯдакон ва калонсолон, ки бо отифаҳои мусбат тавсиф мешаванд, эҳтиҷ дорад.

Бозиҳои дастачамӣ кӯдакони хурдсол дар онҳо қобилияти муносибат ба атрофиён, қобилияти интиҳоби амалро вобаста ба вазъияти бозӣ ва баҳодиҳии амалҳои онҳо ташаккул медиҳанд. Дар ин вақт ташаккули фарҳанги рафтори иҷтимоӣ дар рӯҳияи кӯдак ба вуқӯ меояд [7, с. 196-199]:

- назорати (худназорати) аксуламалҳои отифавӣ;

- баҳодиҳии (худбаҳодиҳии) амалҳои, ки ба манфиатҳои коллектив мансубанд.

Барои иҷрои шартҳои бозӣ аз кӯдакон талаб карда мешавад, ки қоидаҳои муайяни иҷтимоӣ риоя кунанд, бо дигар иштирокдорони раванди бозӣ муносибатҳои иртибототӣ барқарор кунанд ва ба амалҳои муайяни дастачамӣ мутамаккан шаванд. Ин муқаррарот, чун қоида, дар оғози бозӣ дар раванди муҳокимаи сюжети он шартгузори мешаванд. Азбаски дар бозӣ аз хонандаи хурдсол талаб карда мешавад, ки бо кӯдакони дигар тамос гирад, кӯдак ба муошират, дастгирии отифавӣ ниёз дорад.

Вале ҳамаи он нуктаҳо, ки дар боло тавсиф шудааст, бештар барои кӯдакони асри XX хос аст (Е.О. Смирнова). Хонандагони имрӯза шавқу рағбатҳои дигар доранд. Дар онҳо талабот ба бозиҳои қошқӣ ёфта, бозиҳои тамоман дигар доранд. Бархе аз олимони бар ин назаранд, ки кӯдакони асри XXI ба бозиҳои дастачамӣ ва ҳатто инфиродӣ, бахусус бо қоидаҳои сюжетӣ нақшбозӣ камтар рӯ меоранд. Сужетҳои онҳо соддатар ва кӯтоҳтар шуданд [5].

Дар аксарияти мавридҳо кӯдакони таълимгиранда дар синфҳои ибтидоӣ ба зехни хуб инкишофёфтаи иҷтимоӣ ниёз надоранд. Аммо чунин вазъият танҳо то замоне боқӣ мемонад, ки онҳо дар муносибат бо кӯдакони дигар мушкилот надоранд. Яъне дар байни хонандагони хурдсол бархӯрди манфиатҳо ба вуқӯ меояд. Дар кӯдак тадричан, намунаҳои рафторро ташаккул меёбанд, ки ба онҳо дар оянда чихати дар байни ҳамсинфон, ҳамсолон ва калонсолон пурра мутобиқшавӣ кӯмак мекунанд. Бисёре аз кӯдакон хеле зуд дарк мекунанд, ки муносибатҳоро бо одамони дигар метавон барқарор ва онҳоро идора кард.

Барои омӯзгорон дарки он нукта хеле муҳим аст, ки фаъолияти муштараки хонандагони хурдсол ба онҳо дар инкишоф додани муошират, рафтори иҷтимоӣроёна ва роҳандозӣ кардани муносибат бо дигар кӯдакон ва калонсолон кӯмак мекунад. Ин барои омӯзгор на фақат муҳим, балки усулӣ аст, зеро тамосҳо, муоширати байнишахсиятӣ қувваи тавоноии педагогӣ дошта, барои ҳалли вазифаҳои педагогӣ, ки проблемаҳои иҷтимоӣ мусбати иҷтимоисозии шахсияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ, инкишофи қобилиятҳои зехнии онҳоро ҳал мекунанд, аз арзиши бузург бархӯрдоранд. Тамосҳои байнишахсиятӣ, ки байни кӯдакон ба вуҷуд меоянд, ба раванди фаъолияти муштарақ ва ба натиҷаҳои он таъсири мусбат мерасонанд.

Вале набояд фаромӯш кард, ки барои фаъолияти муштарақ низ зиддиятҳои гуногун, низоҳҳо бо иштирокдорони дигари амалиёти мутаваккил хос аст. Дар баъзе мавридҳо дар кӯдак метавонад "ангалгарии (паразитизми) иҷтимоӣ" ташаккул ёбад.

Аз ҳамаи шаклҳои фаъолияти муштарақ соддатаринаш муштараку инфиродӣ мебошад, ки дар он ҳар як хонандаи иштирокдошта, ҳамчун як бахши қори умумии якҷоя барои ба даст овардани натиҷаи дастачамӣ имкон медиҳад, ки маҳсулоти худро биёфарад. Мавҷуд будан ё набудани ғояи умумӣ вижагии хоси ин шакли фаъолияти муштарақ мебошад. Аммо ба ин нукта мутахассисон на ҳамеша эътибор медиҳанд. Чун қоида, дар ҳамон ибтидоӣ қор фикру мулоҳизаҳо сурат мегиранд. Иштирокдорон он ғояро бо роҳҳои гуногун ба назар мегиранд. Шояд ин тавр ҳам бошад, ки ғоя танҳо ба роҳбари амали хонандагон (омӯзгор) маълум бошад.

Ҳолатҳое дучор мешаванд, ки умуман ғоя вучуд надорад ва маҳсулоти аз ҷониби иштирокдорони раванд бадастомада дар марҳилаи ниҳой ба як сохтаи ягона муттаҳид карда мешаванд [3, с. 36-43].

Бо истифода аз тавоноии ташкили ҳамкориҳои кӯдак бо калонсолон ва дигар кӯдакон дар раванди иҷтимоисозии мусбат ба натиҷаҳои хуб ноил шудан мумкин аст. Бо ёрии фаъолияти муштарак кӯдакони синни томақтабӣ бо унсурҳои гуногуни рафтори ба иҷтимоӣ нигаронидашуда тарбия карда мешаванд:

- қобилият ба ҳамкорӣ;
- меҳрубонӣ;
- ҳатмӣ будан.

Илова бар ин, чунин фаъолият имкон медиҳад, ки дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ сифатҳои роҳбарӣ ташаккул ёбад.

Ҳамаи иштирокдорони қори умумӣ бояд ба маҳсули дарёфтнамудаи дастаҷамъӣ баҳо дода, ба саҳми онҳо ба қори умумӣ ба таври бояду шояд алоқаманд бошанд.

Дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда, метавон хулоса намуд, ки дар хонандагони хурдсол зехни иҷтимоӣ дар ҳалли мушкилоти байнишахсиятӣ, дар гунаҳои интиҳоби рафтори иҷтимоӣ барои муддати тӯлонӣ ва қобилияти истифодаи ин гунаҳо дар ҳолатҳои гуногуни иҷтимоӣ зоҳир мешавад. Дар баробари ин, қобилияти кӯдак барои худбаҳодиҳӣ, муносибатҳои дохилӣ ва отиҷаҳои зоҳиршуда нақши муҳим мебозад.

Ҳамин тавр, зехни иҷтимоии шахсият дар ҷараёни иҷтимоисозии фард ташаккул ва инкишоф меёбад. Ба чунин инкишоф муҳити иҷтимоӣ таъсири назаррас мерасонад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Денисова, Е.А. Социальный интеллект младших школьников / Е.А. Денисова, Н.И. Мурончик // Педагогический форум. – 2021. – № 1(7). – С. 76-78.
2. Казурова, Е. А. Семья как социально-культурная среда воспитания младших школьников с нарушением интеллекта / Е.А. Казурова // Студенческий электронный журнал СтРИЖ. – 2019. – № 2(25). – С. 38-40.
3. Коваленко, В.И. Половая дифференциация социального интеллекта подростков / В.И. Коваленко, Н.В. Буравцова // СМАЛЬТА. – 2019. – № 1. – С. 36-43.
4. Лейтес, Н.С. Возрастная одаренность школьников / Н.С. Лейтес // - М.; Академия, 2000, 320 с.
5. Макдауголл, У. Основные проблемы социальной психологии / У. Макдауголл // Пер. с 4-го англ. изд. М.Н. Смирновой, под ред. Н.Д. Виноградова. - М.; Космос, 1916, XIV, 282 с.
6. Ньюкомб, Н. Развитие личности ребенка / Н. Ньюкомб // Перевод с англ. В. Белоусов, -СПб. Питер. 2002.- 639 с.
7. Сергеева, М.Г. Концепции социального интеллекта: исторический экскурс и современный подход / М.Г. Сергеева // Вопросы педагогики. – 2019. – № 5-1. – С. 196-199.
8. Филина, Н. А. Лидерские качества младших школьников с разным уровнем развития социального интеллекта / Н.А. Филина // Проблемы современного педагогического образования. – 2021. – № 71-3. – С. 384-388.
9. Шабанова, Т.Л. Исследование особенностей социального интеллекта у младших школьников в контексте задач возрастного развития / Т.Л. Шабанова, Е.С. Журба // Балтийский гуманитарный журнал. – 2019. – Т. 8. – № 1(26). – С. 320-323.
10. Яковлева, Е. В. Возможности игровой деятельности в развитии социального интеллекта у младших школьников / Е. В. Яковлева // Ярославский психологический вестник. – 2018. – № 3(42). – С. 121-124.

REFERENCES:

1. Denisova, E.A. Social intelligence of younger schoolchildren / E.A. Denisova, N.I. Muronchik // Pedagogical Forum. - 2021. - № 1(7). - P. 76-78.
2. Kazurova, E. A. Family as a socio-cultural environment for educating junior schoolchildren with intellectual disabilities / E. A. Kazurova // Student electronic journal STRIZH. - 2019. - № 2 (25). - P. 38-40.
3. Kovalenko, V.I. Gender differentiation of social intelligence of adolescents / V.I. Kovalenko, N.V. Buravtsova // SMALTA. - 2019. - № 1. - P. 36-43.
4. Leites, N.S. Age giftedness of schoolchildren / N.S. Leites // - M.; Academy, 2000.-320 p.
5. McDougall, W. Main problems of social psychology / W. McDougall // Per. from the 4th English. ed. M.N. Smirnova, ed. N.D. Vinogradov. - M.; Kosmos, 1916, XIV, 282 p.
6. Newcomb, N. Development of the child's personality / N. Newcomb // Translated from English. V. Belousov, - St. Petersburg. Peter. 2002, 639 p.

7. Sergeeva, M.G. Concepts of social intelligence: historical digression and modern approach / M.G. Sergeeva // Questions of Pedagogy. - 2019. - №. 5-1. - P. 196-199.
8. Filina, N.A. Leadership qualities of junior schoolchildren with different levels of development of social intelligence / N.A. Filina // Problems of modern pedagogical education. - 2021. - № 71-3. - P. 384-388.
9. Shabanova, T.L., Shabanova T.L., E.S. Zhurba // Baltic Humanitarian Journal. - 2019. - T. 8. - № 1 (26). - P. 320-323.
10. Yakovleva, E. V. Possibilities of gaming activity in the development of social intelligence in younger schoolchildren / E. V. Yakovleva // Yaroslavl Psychological Bulletin. - 2018. - № 3 (42). - P. 121-124.